

A *Holnap* korabeli szerepéről, jelentőségéről és egyéniségeiről I.

DR. BOKA LÁSZLÓ

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont (Budapest)
laszloboka74@gmail.com

A HOLNAP néven 1908-ban és 1909-ben Nagyváradon megjelent modern versantológiákat a magyar poézis megkerülhetetlen mérföldköveként, a hazai irodalmi modernitás áttöréseként értékeli az irodalomtörténet. A körülöttük kirobbant vita – a társadalmi modernitás és progresszió térnyerését vizionálva – valós fordulópontot jelentett konzervatívok és modernnek korábbi irodalomszemléleti, világnézeti polémiáiban. Az antológiákban szerepet vállaló hét költő (Ady Endre, Babits Mihály, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) mögött fölsorakozó mozgalmat Ady Endre egyenesen a „magyar lelkek forradalma”-ként emlegette. A szintén 1908-ban elindult Nyugat mellett A Holnap-osoknak kétség kívül óriási szerepe volt a századelő irodalmi harcaiban az új törekvések elfogadtatásában, de ezek mellett is számos kezdeményezésük, érdekük volt, melyek a fővárosi társuk árnyékában mára méltatlanul a feledés homályába kerültek. Az antológiák szereplőit, korabeli rangjukat és elismertségüket, az első kötettel párhuzamosan megalakuló Holnap Irodalmi Társaság szerepét, tevékenysége jelentőségét két részben összegzi a szerző, aki egyúttal a témában készülő első monográfia szerzője is.

Kulcsszavak: irodalmi modernség; 20. század, századelő; korabeli Nagyvárad; decentralizáció; A Holnap; Holnap Irodalmi Társaság; Nyugat; rivalizáció; Ady Endre; adyzmus; irodalmi matinék; összművészetiiség; szecesszió; irodalmi társaságok; változó intézményesség

Aligha kérdéses, hogy a magyar irodalomtörténet *modernség*-fogalma (többsésként) igen sokáig, mereven és meglehetősen tévesen, egyetlen centrumhoz, sőt egyetlen kiemelt alkotóközösséghez ragaszkodva, olyan elbeszélésként képződött meg, amely az irodalmi élet eseményeit lineárisan és fejlődéselvűen, nem pedig annak természetes hálózatszerűségében, sokszínűségében, plurális értékszemléletben, netán több helyszínhez is kötve, eseti, lokális, sőt időbeli variánsokra figyelve kívánta leírni. Ezek mellőzése a legtöbb esetben egyetlen tömbnarratívát görgetett, melynek értelmében ma is alapvető hiányként tételeződik fel – a *Nyugat* valóban megkerülhetetlen, centrális szerepe mellett – minden más, korabeli szinkron jelen-

ség és mozgalom, párhuzamos irodalmi-művészeti törekvés a 20. század első évtizedéből. Kétségtelen, hogy a *Nyugat* köre, a lap tiszavirág életű előzménylapjait követően pusztán a periodika konszolidációjával, intézményesülésével – a Gyáriparosok Országos Szövetsége támogatásával 1909-től könyvkiadójával is! – látványos és döntő változást vitt végbe a képletes irodalmi mezőn, mintegy sikerrel koronázta a megelőző tíz esztendő törekvéseit, ámde története kapcsán e centrisztikusan (és nem kevéssé kultikusan is) leegyszerűsített irodalomtörténeti nagyelbeszélésben látszólag úgy tűnhet – mint Gintli Tibor helyesen erre már figyelmeztetett¹ – mellette: „minden korábbi vagy egykorú csoportosulás csupán a lábjegyzet szerepét töltheti be”. Az utóbbi százötven esztendőben számos olyan megállapítás kanonizálódott tehát a magyar irodalmi modernizmusról szóló diskurzusban, mely elfeledkezni látszott arról, hogy egyrészt a modernség európai viszonylatban eleve meglehetősen megkésve érkezett Magyarországra, épp ezért nagyon is összetett szellemi „sodrás” részeként értelmezhető csak, vagyis sokarcú történelmi és művészetszociológiai jelenségként, melynek az egyes arcvonásai is egymásra utalva jöttek létre, alakultak és formálódtak, sok más különböző irányzat kölcsönhatásai mentén. Másrészt arról is, hogy az új irodalom, főként egy új poétika „beteljesedését” láttatni hivatott törekvések (melyek irodalomtörténeti lecsapódásaikban a 19. század végének magyar líráját sokáig csak valamiféle előkészítésként, átmenetként, a marxista irodalomtörténet-írásban célelvű folyamatként határozták meg, mely többszöri vajúdásként írható le) valójában egy *komplex rendszertörténet* elemei, amelyben érvényes kódváltást valóban az 1906–1908 körüli hazai események együttesen eredményeztek. Ezen törekvések aligha függetleníthetők Ady Endre költészeti paradigmaváltásától, a korban játszott kiemelt szerepétől, poézise kiteljesedő szimbolizmusától, de a legkevésbé sem célszerű elfeledkezni az ő elődeiről, mintaadóiról sem, s ugyanígy a nemegyszer méltatlanul háttérbe szorult kortársairól, akikkel – legalábbis első költői időszakában – nagyon is egy mintából, egy forrásból merített még.² Ugyanígy – s témánk felől ez most a fontosabb – az az alapvető aspektus is háttérbe szorult sokáig, hogy a hazai modernitás bonyolult történetében az intézményesülés alapvető, kanonizációs létkérdése számos társtö-

* A tanulmány írása idején a szerző az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíjában részesült. 1 Vö. GINTLI Tibor, *A 20. század történetének magyar irodalma. Bevezetés*, In Uő. főszerk., *Magyar irodalom*, Bp., Akadémiai, 2010. 641.

2 Lásd erről BOKA László, „Sem rokona”? – egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt. In *Az én testamentumom. Tanulmányok Ady Endréről*. Szerk. BORBÁS Andrea – NAGY Réka, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2020. [PIM Studiolo], 333-400.

rekvésnek, a fővárosi *Nyugat* körével rokonszenvező vagy éppen bizonyos mértékig azzal konkuráló, rivális társaságoknak a történetével *együtt* tárgyalható csak, amennyiben a maga történelmi szerepét és későbbi hatását hitelesen és átfogóan kívánjuk felidézni.³

A magyar irodalomban „nem lehet kitűzni egyetlen alkotót, helyet, időt, akivel, ahol és amikor a romantikát és a nemzeti klasszicizmust felváltó új korszak kezdődött. Két várost, két antológiát és egy harminchárom éven át megjelent, sokféle költészettani törekvést befogadó folyóiratot azonban meg kell jelölni. Nagyváradot és Budapestet. A *Holnap* antológia 1908-ban és 1909-ben megjelent két gyűjteményét és a *Nyugatot*.”⁴ Sipos Lajos fentebbi állításával aligha lehetne vitatkozni, kiegészíteni, további adalékokkal szolgálni hozzá azonban szükséges. Az alábbiakban erre vállalkozom. A modern magyar irodalom fokozatos térhódításában, vitapozíciói megszilárdításában játszott szerepe kapcsán főként az 1908-as év jelentett igazi fordulópontot korábbi és későbbi, elmúlt és elkövetkezendő viszonyában, radikálisan eltérő irodalomszemléletek nyílt vagy latens versengésében, mi több, az új olvasói táborok és szerkesztőségi holdudvarok értékelveinek intézményes kikristályosodási folyamataiban, megszilárdításában is. Az intézményesülés fázisába lépő új irodalomnak több ágensét (így külső és belső polémiákban edződött, alakulóban lévő érték-szemléletét is) ez az esztendő tudta ugyanis fokozatosan láthatóvá tenni, ebben viszont eleinte jóval nagyobb rivaldafény jutott az *A Holnap* néven közismert, az eredeti tervekhez képest amúgy megcsúszva, csak 1908 őszén jelentkező, ráadásul nem is folyóirattal, ekkor „csupán” egy antológiával színre lépő csoportosulásnak.⁵ Az ekkor kitört országos polémiák és botrányok, az új, modern magyar irodalmon túl a társadalmi haladást is pártolók, illetve a másik, ekkor még sokkalta erőteljesebb, akadémikus-konzervatív oldalon az ettől ódzkodó tradicionalista erők visszhangos pengeváltá-

3 Wirágh András figyelemre méltó sorai értelmében: „A magyar irodalomtudomány az ezredfordulóra jutott el oda, hogy lassan megpróbálkozhasson a *Nyugat*-mítosz átértékelésével, illetve a kanonikus nyugatosok mellett évtizedeken át szűrkeségben hagyott írók és írónemzedékek felfedezésével”. Vö. WIRÁGH András „*Nyugatosok*” a *Nyugaton kívül*. Reciti.hu 2020. <https://www.reciti.hu/2020/5479>.

4 Vö. SÍPOS Lajos, *Modern magyar irodalom: A Holnap és a Nyugat*. In Uő., *Modernitások, alkotók, párbeszéd*, Savaria University Press, Szombathely, 2016. 34.

5 A nagyváradi irodalmi csoportosulás alatt nem csupán a hét jól ismert poétát, s Kosztolányi egykori szavaival, nem is a meglehetősen „kócos, merész és fiatal” szervezőket, a korabeli irodalmi társaságok merev testületeihez képest tudatosan szabad és szabályoktól kevésbé kötött, hivatalosan csak 1908 októberében – tehát már az első antológia kiadását követően! – megalakult Holnap Irodalmi Társaságot értjük, hanem egy ennél is szélesebb társadalmi bázist jelentő mozgalom tagjait.

sai igazi háborús helyzetet ennek az antológiának a megjelenése kapcsán eredményeztek.⁶ Így a századelő új irodalmi-művészeti tapasztalatát és formálódó irodalomeszményét ért támadások ekkor még elsődlegesen *A Holnap*-osokon csattantak. A nagyváradai fiatalok mozgalommá szélesedett csoportosulása, mely tulajdonképpen 1908 februárjától mintegy bő három esztendőn át tartott, sokáig erőteljesebben tudta tematizálni a magyar kulturális szférát, sőt a közéletet is, mint a mából egyértelmű hegemoniával rendelkező fővárosi társa. Hatása messze nem volt sem lokális, sem átmeneti. Schöpflin Aladár 1937-ből visszatekintve, ismert irodalomtörténetében is szükségét érezte kihangsúlyozni, hogy az első pengeváltások nem a *Nyugatot*, hanem a nagyváradiai csoportos színre léptét kísérték. „A harc nem is a Nyugat ellen indult meg; az első évben nem vették észre, talán nem is akarták észrevenni, hogy a folyóirat valami mást, újat akart, mint a többi meglévő lapok. Írói, újságírói társaságokban folytak viták róla, a beérkezett írók nagyobb része erősen bírálgatta egyes közleményeit vagy íróit, de ezek a viták nem kerültek nyilvánosságra.”⁷ *A Holnap*-osok viszont megjelenésük első pillanatától éles viták keresztüzében álltak, jobbról is, balról is, művészeti, társadalmi, sőt politikai síkon egyaránt. Így akaratlanul is egyfajta védőernyő szerepét is betöltötték az említett években a háttérben fokozatosan erősödő, konszolidálódó *Nyugat* számára. Ahogyan Ilia Mihály fogalmazott, fellépéseiket Nagyváradon és országszerte krokik és gúnyversek, kabarétréfák övezték, verseiket javarészt ismeretlenül is epésen emlegették az újságcikkek, miközben e versek legtöbbször jobbára nem is eredetiben, hanem csupán átiratokból, élclapok karikírozó gúnyverseiből vagy országos nevű ítések felületes ítélezései révén ismerte meg a közönség.⁸ Az első váradai antológia példányai ugyanis eleve nem túl nagy számban jelentek meg, de azok jelentős része is eladatlan maradt. A csoportos fellépés viszont – ráadásul Ady Endre mögött – a kor ellaposodó irodalmi életének tekintélyelvű farizeusai közül sokakban valós félelmet keltett. A változástól mereven elzárkózó, követendőnek továbbra is az aranyjánosi epigonizmust és a 19. századi irodalomeszményt hirdető irodalmi társaságok vezetői a művé-

6 Az antológia 1908 szeptemberi bemutatásától számított pár hét alatt a korabeli irodalmi élet szinte valamennyi meghatározó képviselője megfogalmazta véleményét *A Holnaposokkal* és általában az immár „csoportosan fellépő” modernekkal szemben. Pár hónapon belül a magyar kultúrpolitika jelesei is ellenükben szólaltak fel, köztük Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Herczeg Ferenc, javarészt anélkül, hogy az ominózus antológiában szereplő verseiket ismerték volna.

7 Lásd SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., Nyugat Kiadó, 1937. 128.

8 ILIA Mihály, *Irodalmi ünnep*. Bárka, 2008. január 16. www.barkaonline.hu (letöltve 2021. június 8)

szeti, sőt s a kritikai szempontokat is alárendelték a nemzeti szempontoknak. Beöthy Zsolt⁹ vagy sógora, Rákosi Jenő,¹⁰ a konzervatív, nacionalista világnézet és kultúrafelfogás közvéleményt is formáló képviselői részben értetlenségből, részben a társadalmi és művészeti modernség tudatos, elszánt ellenharcosaiként igyekeztek negatív színben feltüntetni Ady és ifjú pályatársai minden megnyilvánulását. A Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság költőinek irodalomfelfogását, beszédmódját, költői horizontját persze többen már az 1880-as évektől folytathatatlannak gondolták. Az Arannyal és Petőfivel példálózó népies-nemzeti irány kritikussai ugyanakkor még Gyulaiék óta (Csengery politikai támogatásával) az összes fontos pozíciót magukénak tudhatták a hazai kulturális életben. Ahogyan Imre László több ízben hangsúlyozta, kezükbe kaparintották e pozíciókat az irodalmi társaságokban éppúgy, mint az Akadémián, a pályadíjakat egymás között osztották szét, egyre gyakrabban jutalmazva erre méltatlan műveket is.¹¹ Ehhez kapcsolódott az is, hogy az úgynevezett „irodalmi modernnek” felléptekor a velük (s legfőképp Adyval) vitatkozó Tisza István nem egy esetben Aranyt állította eszményül a dekadensnek, betegesnek, erkölcsstennek, külföldet majmolónak mondott fiatalokkal szemben. Egyesek ráadásul már a nagyváradi antológia címe okán is – teljességében alaptalanul¹² –

9 A Kisfaludy Társaság elnöke, a budapesti egyetem meghatározó oktatója, professzora, több középiskolai irodalomtankönyv szerzője szerint például az irodalom a nemzeti léleknek közvetlen megnyilvánulásaként értelmezendő. A honfoglalás milleniumára megjelent könyvében, mely eleve az irodalomtörténeti nagyelbeszélést állította a történeti tárgyú eposz helyébe, ezért a volgai lovas alakjából indult ki, abban nemzeti jellemre utaló ősjegyeket keresve.

10 A *Budapesti Hírlap* nagyhatalmú tulajdonosa és főszerkesztője, német felmenőkkel bíró író, drámaíró, színházigazgató, főrendiházi tag, az MTA levelező tagja, aki a nyelvet és a nemzethűséget tartotta elsődlegesnek a művészeti és irodalmi megnyilatkozásokban is.

11 IMRE László, *Bevezetés*, In *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. IMRE László, NAGY Miklós, S. VARGA Pál, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006. 3–12.

12 A nagyváradi antológia első címtervei (*Hétmagyarok; Göncölszekér*) épp a nemzeti tematikára való utalást volt hivatott erősíteni, a végleges cím azonban új irányt adott az eleve elutasító, felületes kritikáknak. Abba könnyen bele lehetett érteni a hagyománnyal való szakítás modern gesztusát, mégis inkább – mint Szénási Zoltán s mások is utaltak már rá – egyfajta, „a modern műalkotás időbeliségének (pillanatnyiségának, mulandóságának, efemer jellegének) kiemeléseként”, s a jövőbe pillantás szükségszerű tényén túl, a modern jelzőnek a mindenkori „korszerű” értelmét, az adott jelen elvárásainak megfelelő művészi kifejezés tartalomértékelő jelentését, illetve az erre vonatkozó vágyat célszerű inkább hangsúlyozni. SZÉNÁSI Zoltán, *Néma várostrom. Népnemzeti tradícionális és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt*. Bp., Universitas, 2018. 95-106.

abból politikai szölamokat, a szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus hangjait vélték kiolvasni. Dutka Ákos e jelenségre reagálva jegyezte meg a *Budapesti Újságírók Egyesülete éves Almanachja* számára írt rövid cikkében 1908 végén, hogy az új nemzedék tagjai olyan tehetségek, akiket „érkezésük idején egyenkint örömmel fogadott a magyar irodalom. De mikor egy gárdába tömörülve az új idők érkezését dokumentálták, fegyverbe szállott ellenük a tekintélyek egész csapatja. Ma tehát *komoly és őszinte esztétikai értékelésről szó sem lehet*”.¹³

A merev elutasítás a szárnyaikat próbáló fiatalok szemében hamar apák-fiak, nemzetiék-nemzetietlenek párbeszédképtelen harcává degradálódott, s mindez a felületes vádakkal szemben kezdetben a modernebb, haladóbb irodalomeszményt igénylők amúgy egyáltalán nem egységes és nem homogén táborának valamelyes összezárását is eredményezte. Ennél egységesebb látszólag csak az elutasítás mértéke volt. „»Holnaposoknak«, »dekadenseknek«, »nyugatiaknak«, vagy »moderneknak« neveznék magokat: lényegében egyre megy...” – írta a *Magyar Hírlap*beli cikkében Bársony István 1909 januárjában, Ignotusnak címzett nyílt levelében. A konzervatív oldalról induló, Adyt megérteni igyekvő Horváth János nem véletlenül jegyezte meg kellő kritikával évek múltán, minderről mint elszalasztott esélyről írva, hogy az akadémikus-konzervatív kritika feladata az új poétikák esetén az egyes művek „irodalmi és politikai értelmének szétkülönítése; ízlésbeli és stílusbeli újdonságának ingerültség nélküli meghatározása” lett volna, továbbá „elismerés ott, hol a tehetség értékes újat teremt, óvás veszedelmei ellen. [...] De nem ez történt meg, hanem a legrosszabb, mi ily komplex jelenség fogadásában csak feltehető: a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás. A konzervatív kritika teljes tanácstalanságban hagyta közönségét a mozgalom valódi értelme felől. Eleve az volt, hogy amit Adyék csinálnak, egyrészt hóbort, másfelől gonosz elfajultság, de az irodalomtörténetnek semmi köze hozzá.”¹⁴ A *Holnap* első antológiáját ért sajtóbeli támadások óriása száma épp ezért országszerte az Ady-epigonizmust használta fel legfőbb fegyverként lejárató kampánya során. 1908-tól, vagyis az első nagyváradi antológia megjelenésétől azt hirdette, hogy itt csupán a beteges, „hóbortos zseni” Adynak a „tanítványai”-ról van szó, akikkel nem kell sokat foglalkozni. 1909-ben Lovászy Károlynak még egy kisebb paródiakötetet is megérte kiadni Budapesten *Holnapután kiskedden* címmel, mely természetesen sokkal nagyobb példányszámban fogyott, mint az eredeti antológia, s melynek borítóján egy nagy varjú s hat kisebb, őtána károgoó varjú látható.

13 DUTKA Ákos, *A Holnap*, Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-es *Almanachja*, 119–120. oldalain. [kiemelés tőlem – B.L.]

14 HORVÁTH János, *Aranytól Adyig*, Bp., Pallas, 1921.

Az alcím ennél is explicitebbé tette az antológiára vonatkozó címválasztás nyilvánvaló analógiáját, ugyanakkor a közvéleményben ekkor elhintett Ady-utánzók, epigonok igaztalan, felületes vádjaira épített.¹⁵ Sokatmondó, hogy Lovász *Ugat* címen is kiadott egy, a *Nyugat* szerzőit parodizáló kötetet, csak hogy mindezt már évekkel később, 1912-ben, amikor a *Holnap*-osok mozgalma jószerével elcsendesült. 1908 őszén azonban a modern jelző elsődlegesen a *Holnap*-ban csoportosan jelentkezőkre vonatkozik még. Az Ady-epigonizmus vádja ezzel összefüggésben sajnálatosan még a *Nyugat* hasábjain is helyt kapott. A váradi antológia erőteljes korabeli fogadtatása okán ugyanis abban többen hirtelen riválist láthattak, az első antológiáját szemlélő Kemény Simon felületes kritikáját – szerencsétlenül és felelőtlenül – épp akkor közölte a fővárosi lap, amikor a háttérben modernnek és konzervatívok közt valóban „orkeszterek zendülnek”.¹⁶

A vádzuhatag mellett az országos polémiák, viták, kisebb botrányok eleinte valamelyest reklámot is szolgáltatottak a nagyváradiaknak, akik eleve a generációs szembenállásokon, a nemzeti-nemzetietlen s egyéb említett binaritásokon túl a vidék-főváros különbséget (vagy akár ellentétet) is óhatatlanul tematizálták. Hatvány Lajos első, rajongó kritikájában¹⁷ a budapesti társaságoknak odaszúrva jegyezte meg, hogy a kiadás dicsősége egy eddig ismeretlen vidéki társaságé, s nem „a fővárosi, gyáva kiadó kufárok”-é lett. Antal Sándor, az első antológia szerkesztője is kitért minderre visszaemlékezésében: „A Holnapnak az volt a baja, hogy túlságosan sikerült.” – írta az első antológiát szerkesztő, az egyes költők versei elé sajátos, olykor provokatív portrékat író Antal Sándor. „Szembe találtuk magunkat – nemcsak Pesttel, hanem – az öreg Lévay Józseftől Oláh Gáborig mindenki-vel. [...] Fél esztendőn keresztül a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székéből is, a napi sajtóban is, a vicclapokban is, az iskolai önképzőkörökben is, állandóan csak velünk foglalkoztak. Háttérbe szorultak a politikusok, a primadonnák, a panamisták, a sikkasztók...”¹⁸ Mindezt a váradi antológiát megjelentető új, vidéki tömörülés, a Holnap Irodalmi Társaság érte el, amely ismeretlen volt 1908 ősze előtt, olyannyira, hogy az hivatalosan csak az őszi kötetbemutató után alakult meg. A mából tekintve persze

15 Vö. *Holnapután kiskedden: Modern poéták verses könyve, melyből a nyájas publikum megtudja mi módon pöngetik a lantot Magyarhon új dalosai*, szerk. Lovász Károly, Bp., Kertész József könyvnyomdája, 1909.

16 Lásd ezzel kapcsolatban a Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-es Almanachját, illetve erről: BOKA László, „Szellemi erupció” – és hadi készülődések... A *Holnap* és A Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja. Irodalomismeret, 2016/4.

17 HATVANY Lajos, *A holnap*, Pesti Napló, 1908. szeptember 23., 3–4.

18 ANTAL Sándor, *Ady és Várad*, Gépirat, OSZK Kézirattár, Emőd-hagyaték, Fond 395; illetve nyomtatásban azonos címen, Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2004. 110.

jól látható, hogy a többségében elítélő hangok helyett a kötetet valós rangján értékelő, ámde messze kisebbségben lévő kortárs recenzensek (így Hatvany Lajos, Lukács György, Kosztolányi Dezső vagy éppen Schöpflin Aladár) értő sorai az antológia korszakos szerepét, a mából tekintve is megkerülhetetlen irodalomtörténeti jelentőségét hangsúlyozták már ekkoron is. Babits Mihály felfedezése vagy éppen Balázs Béla nevének szélesebb körben vett ismertté tévése, Vajda János emlékének ápolása, az irodalmi decentralizáció kérdésköre vagy éppen a modernitás fórumainak, intézményes formáinak tudatos átalakítása, megteremtése, eközben pedig az összművészeti aspektusok erőteljes kihangsúlyozása, az ún. irodalmi matiné meghonosítása, a mozgalom hatására további vidéki irodalmi antológiák megszületése – mint erről a későbbiekben szó lesz – mind olyan érdeme az említett Társaságnak, mely rövid működése okán (tkp. 1908 februárja és 1911 nyara között) is megkerülhetetlen szerepet oszt rá, akkor is, ha mára javarészt mindez sajnálatosan feledésbe merült a haza modernitás bevezetőben említett leegyszerűsített narratívájában.

Maga *A Holnap* létrejötté leginkább szerencsés szinkronpillanatnak tekinthető, melyhez igen komplex tényezők vezettek. Jelentős szereppel bírtak ebben Ady országos sikerei – mindenekelőtt 1906-ot követően két erőteljes kötete (az Új versek, illetve a *Vér és arany*) fogadtatása, de részben már nagyváradi kötete, a *Még egyszer* is – és egyéni kudarcai, 1908 elején munka nélkül maradása, kilátástalan helyzete a *Budapesti Naplónál*. Mindezen időszak kiütkereséseit egy másik magánéleti tényező is erősítette: a nagyváradi barátokhoz, hívekhez továbbra is szívesen „hazajáró” Adyt a városban tárt karokkal várják, a város nem utolsó sorban Léda rokonságát is jelenti, kettejük 1907-es magánéleti tragédiája (gyermekük elvesztése) után fél évvel a költő-publicista így szívesen mond igent a helyi szervezkedőknek, s vállalja el a képletes vezérszerepet, melyre korábban is predesztinálnak érezte magát. Ugyanekkorra már megjelent a *Nyugat* első két lapszáma is, mely a nagyváradi fiatalokra és támogatóikra is ösztönzőleg hathatott. A városba 1908 letelején érkezik meg Juhász Gyula, aki tanárként, poétaként és újságíróként is lelkesen veti bele magát a szervezkedésekbe, mely kezdetekben egy irodalmi havilap megteremtésére irányul, ugyanakkor ő az egyik legharsányabb a téren is, hogy a fővárosi hatalmasságokkal szemben (legyenek azok konzervatívok, avagy modernek), az új magyar poézist akár vidékről is „meg lehetne indítani”, s ehhez a korabeli Nagyvárad ideális helyszínnek bizonyult.

Nagyvárad egyrészt a maga változatos, többszöri virágkorral majd pusztulással jellemezhető, viharos történelmi múltjával, de a folytonos újrakezdéshez szokott, felvilágosult polgáraival, 11. században alapított püspökségével, uradalmi nagybirtokaival, a Kiegyezést követően dinami-

kusan fejlődő gazdaságával, mindenkor erős katonai bázisként, vasúti csomópontként, ekkor már 60 ezer főt meghaladó lakosságával¹⁹ a korabeli Magyarország második legnagyobb vármegyéjének központjaként, erős hagyománytudattal rendelkező város volt, ugyanakkor mindenkor nyitott és befogadó szemléletű is. A premontrei rend itteni főgimnáziumával és egyéb egyházi tanintézeteivel, híres Jogakadémiájával, tudós főpapokkal, országosan ismert redakcióival,²⁰ egyre növekvő számú, európai rangú nyomdáival, a századfordulóra felépült kőszínházával, a város igen nagy létszámú zsidó polgárságával, lakosságszámához képest gombamód szaporodó kávéházaival, a kultúrát támogató konzervatív Szigligeti Társasággal és az ekkorra már évtizedes múltú László király szabadkőműves páhollyal, egyáltalán, pezsgő szellemi-művészeti életével versengő, párhuzamos világok színterét adja. Ady, aki 1899 decemberében valóban falusi fiúként csodálkozik itt rá az élet lüktetésére, majd közel négy évet él itt, miközben óriási hatással van rá a város, mely meghatározó lesz mind magánélete, mind poézise és publicisztikája szempontjából, e sorokkal jellemzi a helyi társadalmat: „Nagyváradon egészen sajátos és érdekes művészete fejlődött ki az életnek és együttélésnek. (...) itt egymásra találunk az emberek. Hiába rakódott össze ez a város antitézisekből, szabadgondolkodókból és papokból, kereszties templomokból és zsinagógákból (...) Az egymással rokonok itt egymásra lelnek s itt bármily szabású kiválóság szerephez jut. Ez a nagyváradi szocietás.”²¹ „Az ország egyik legérdekesebb városa volt. [...] Megvolt benne minden ellentét – írta az 1908-ban az itteni főreáliskolához helyezett helyettes tanár, Szabó Dezső Életeim című önéletírásában –, minden szolidaritás, minden széthúzás, minden életmag és minden halálcsíra, melyek meghatározzák a jövőt. A látó szem az ország összes problémáját láthatta felkészíteni az élet vidám pezsgése mögött. Központjában könnyen hihette az ember, hogy Budapest egyik nagyon élő negyedében van. [...] Emberösszetétele méltán képviselte a magyar Noé bárkáját. Ott volt az arisztokrácia és a dzsentri. [...] Aztán volt az intellektuális lateiner középosztály.”²² Juhász Gyula viszont nem megszépítő visszaemlékezésben, hanem még 1908 nyarán írta *A nagyváradi nyitány* címmel a *Szeged és vidéke* hasábjain, hogy „ez a papos, katonás és zsidós, modern és régi magyar város szinte elektromos feszültséggel egyesíti, tömöríti a magyar ellentéte-

19 A dinamikus fejlődést, illetve részben a világháború idején a társadalmi mobilitást is mutatja, hogy 1917-ben már 110 ezer fős lakossággal rendelkezik.

20 1900-ban öt, majd hét tekintélyes napilap működött a városban!

21 ADY Endre, *A hétről*, Nagyváradi Napló, 1902. október 26.

22 SZABÓ Dezső, *Életeim*, II. Bukarest, Kriterion, 1982. 189–190.

ket».²³ A sokarcú, többlelkű város az új század hajnalán – ahogyan az említettek mellett Nagy Endre és Dutka Ákos, Schöpflin Aladár és Cs. Szabó László, Márai Sándor és Ligeti Ernő, Emőd Tamás és Antal Sándor, s még oly sokan megörökítették – „nem a múltjára büszke, hanem jövőjére hiú.” Szabó Zoltán találó sorait maga Ady is igazolta. Az 1903 őszén a várost elhagyó, Léda után Párizsba siető poéta nagyváradi kapcsolatait később sem szakította meg. A fővárosból szülőfalujába, Érmindszentre utazva (ahogyan később majd Csucsára menet is) mindig megállt hosszabb-rövidebb időre Nagyváradon. Rendre találkozott itt barátaival, híveivel, támogatóival, köztük a későbbi *A Holnap*-os társakkal is. Ady növekvő híre és a városhoz való ragaszkodása (melyről regényt is tervezett írni) is segített abban, hogy az Új versek sikere és botránya után, felmerülhetett egy irodalmi folyóirat kiadásának a terve a helyi értelmiség körében. A fiatal Emőd Tamás emlékezete szerint (aki *A Holnap* körüli szervezkedések, felfokozott várakozások idejétől afféle személyi titkárként is szerepelt Ady közvetlen környezetében) egy irodalmi társaság és egy lap alapításának a gondolata már 1907-ben is szóba került, ezt azonban más forrás hitelesen nem igazolja, igaz nem is cáfolja.²⁴ Valószínűbb mindazonáltal az egyértelmű akarás, óhaj mellett, hogy a fent említett tényezők mellett, Ady helyzetén túl Juhász Gyulának mint másik „országosan ismert poétának” a Nagyváradra érkezése adta meg a végső löketet ahhoz, hogy a korábbi terv ezúttal valóban életre keljen. Ő a Premontrei Főgimnáziumból már 1908. február 24-én így írt barátjának, az akkoriban épp a világtól elzárt Fogarason tanítóskodó, „száműzetésben” élő egykori egyetemista társának, az ifjú Babitsnak: „Nagyvárad eddig nagy, jelentős, gyönyörű lelki szenzációkat adott. Tulságosan intelligens, sőt zseniális város. Íme barátaim és tisztelőim csekély hányada: Antal Sándor író és szobrász (nagy tisztelőd), Manojlovits, Ady német fordítója, Hartmann János, Petőfi jövődő megírója, Kardeván, a jeles pedagógus, Udvardy Ignác Ödön, gyermekrajzos, Károly Irén etikus, Kozáry Gyula filozófusabbé, Kollányi, aki a Huszadik Századba a költőkről ír essayt, Léda, „akinek nevéhez nem kell jelző”, és – last but not – Dutka, Emőd Tamás poéták. És még egy sereg jeles. Kötetem erősen fogy, egyébként színházi kritikus leszek és cikkírója vagyok a Szabadságnak. Te pedig küldj a dolgaiból azonnal, mert várják, nagyon várják.”²⁵ Mindössze három nappal később, 1908. február 27-én ismét Nagyváradra érkezett Ady Endre. E sorsdöntő napokra valamilyen formában már „összeállt” a leendő társaság magja, az akkor még kiadandó irodalmi folyóiratban, „havi revü”-ben gondolkodók szerzői gárdá-

23 Lásd JUHÁSZ Gyula, *A nagyváradi nyitány*, Szeged és Vidéke, 1908. augusztus 19.

24 ILIA Mihály, *A Holnap születése*, Irodalomtörténeti dolgozatok, Szeged, 1960. 97.

25 Babits Mihály *levelezése 1907–1909*, s.a.r. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005. 80.

ja. A helyiek közül akkorra már két verseskötettel rendelkező, országos lapokban közlő, a konzervatív orgánumban is elismert Dutka Ákossal, egy ígéretesnek mutatkozó, tizenhat évesen már a *Budapesti Napló*ban debütáló, 1908-ban épp második versgyűjteményét sajtó alá rendező költőnővel, Miklós Jutkával, az érettségi előtt álló ifjú Emőd Tamással, valamint a kezdeményezést összefogó, most már ide számító, aktív és szervezőkedvű Juhász Gyulával, illetve két egykori egyetemi társával: az akkor még ismeretlen Babits Mihállal s a költői szárnypróbálgatásait éppen csak megélt Balázs Bélával léptek porondra. Melléjük tartozott a kezdetektől afféle „nyolcadikként” az antológia megjelenését végül a Sonnenfeld nyomda tulajdonosánál is kijáró Antal Sándor, az antológia későbbi szerkesztője, a költőket bevezető portrék szerzője. Az ő, illetve Dutka s mások egybehangzó visszaemlékezései szerint is Juhász Kosztolányi Dezső és Oláh Gábor csatlakozására is sokáig várt, mindketten meghívót is kaptak az újonnan alakuló társaságba, illetve kötetükbe, de más-más kifogásokkal (valójában Ady vezérségét elutasítva, attól tudatosan távolságot tartva) végül nem csatlakoztak. A költői hetesfogat 1908 tavaszára mindenestre konkretizálódott.

Minthogy a csoportosulás névadásának története s az ezt követő események (ide értve a nyári uborkaszegzéstől végül csak 1908 szeptemberére elhalasztott megjelenést, s a bemutatás előtt már Skandináviába költöző szerkesztő kiszivárgó költőportréi kiváltotta helyi botrányokat is) javarészt ismertek,²⁶ a továbbiakban leginkább a csoportosulás tagjaira, a rájuk erőltetett adyzmus-vádakra és a két antológia mából tekintett évülhetetlen érdemeire emlékeztetnék. Mindemellett persze a társasági formán is túllépő mozgalom egyes sajátosságaira, jelentőségére is kitérek, hiszen a helyi Szigligeti Társaság mellett riválisként feltűnő, ráadásul dinamikusan bővülő *Holnap* Irodalmi Társaság hamar országos ismertségre tett szert, akkor is, ha ennek tagjai, fiatal vezetői erre nem voltak minden téren felkészülve. A *Holnap*-os poétákhoz viszont alig pár hónap alatt Antal Sándor, dr. Berkovics René, dr. Dénes Sándor, Franyó Zoltán, György Ernő, Hegedűs Nándor, Horváth Henrik, dr. Kolbach Bertalan, Kollányi Boldizsár, Manojiovics Theodor, Marton Manó, Mohácsi Jenő, dr. Nagy Mihály, Pálos Endre, dr. Sarkadi Lajos, Sebestyén Gyula, Szunyogh Barna, Tibor Ernő és Wertheimstein Viktor is csatlakozott. 1909. április 17-én a választmányi ülésükön vették föl Lesznai Annát, a november 14-i közgyűlésen lett tag

26 Minderről bővebben lásd BOKA László: „Szellemi erupció” és hadi készülődések... A *Holnap* és a *Budapesti Újságírók Egyesületének 1919-es Almanachja*; illetve A *Holnap* kültagjai és a karrier. Két évnýtány című tanulmányokat. In Uő., *Peremek és középpontok. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról*. Bp., Balassi, 2018. 13-64.

Reinitz Béla, Böszörményi Andor és a festő Balogh István, de csatlakozott a fiatal, akkor még Kolozsváron élő publicista Ligeti Ernő is, hiszen a nagyváradi antológia megjelenésének ösztönző hatására Miskolcon és Kolozsváron is helyi mozgalmak születtek, s hasonló, szintén hét-hét fiatal poétával bemutatkozó kötetek láttak napvilágot már 1909 során. „A Holnap neve – ahogyan egykoron Ilia Mihály fogalmazott – zászló lett”.²⁷

(Folytatása az AUCP 2021/2. számában)

---

²⁷ ILIA Mihály, *A Holnap születése*, i.m. 98.